

connected to standardization, indexicality, and ideologies concerning the ‘beauty’ of the Hungarian language. The aim of the paper, in addition to presenting language ideologies related to Hungarian obscenities, is to point out the controversial functional mechanism of ideologies.

Keywords: language ideologies, sociolinguistics, obscenities, indexicality

A polisizémhálózat funkciója az értelemfogalmak rendszerében

Bevezetés

Az értelemfogalmak közötti kapcsolatok megismerése és ismeretszerkezetük feltárása a kognitív szemantika és a kognitív pszichológia közös kutatási területeként értelmezhető. Napjainkban a kognitív nyelvészet kiemelt kutatási területeként van jelen a polisizémia, illetve a hozzá kapcsolódó hálózatmodellek leírása. Kutatásom az Ekman-féle alapértelemekhez (*basic emotions*) köthető ismeretszerkezet kognitív szemantikai leírását tűzte ki célul, különös tekintettel a fogalomcsoport elemzése során feltételezhető polisizémhálózat funkciójának bemutatására. A fogalmakhoz köthető ismeretszerkezet elemzése *A magyar nyelv értelemző szótárában* található szócikkből indul ki, amely egy összehasonlítást készít elő *A magyar nemzeti szövegtár* személyes alkorpuszán a magyarországi régióban végzett lekérdezések eredményeivel. Az elemzés célja egy egységes és átfogó kategóriarendszer bemutatása, amely előkészíti az alapértelemek kontextusban adaptált ismeretszerkezetének a rendszerezését, és lehetővé teszi a hozzájuk kapcsolódó polisizémhálózat leírását. A kutatás a polisizémia fogalmát holisztikus kognitív nyelvészeti keretben közelíti meg, amely szerint a polisizémia a prototípuselvű kategorizáció, a családi hasonlóság és a konstruálás dinamikus funkcionálása révén a nyelv belső jellemzője (Tolcsvai Nagy 2012, 2013; Cruse–Croft 2004; Geeraerts 1997).

Az alapértelemek vizsgálatával régóta foglalkozik a pszichológia tudománya, jelen kutatás Paul Ekman eredményeire alapoz, aki kultúraközi kutatásai során megállapította, hogy alapértelemként azonosítható az *öröm*, *harag*, *undor*, *szomorúság*, *félelem* és a *meglepődés*. Az *értelem* mint felettes kategória úgy jellemezhető, mint egy eseményre adott válasz, amelynek létrejötte során az egyén folyamatos helyzetértékelést végez (Ekman 2007), így elősegítve a válaszhoz szükséges döntés meghozatalát. A megnyilatkozások konstruálása során emotív érintettségünk nem jelenti azt, hogy bármelyik értelemfogalom lexikális egységként megjelenik a szituációban, de ettől függetlenül az állapothoz tartozó ismeretszerkezet kontextusbeli megjelenésére lehetőség nyílik. Jelen tanulmányban az alapértelemek közül a *öröm* fogalomhoz tartozó ismeretszerkezet elemzését mutatom be.

A szótárban rögzített ismeretanyag rendszerezése a kognitív pszichológiából és a keretszemantikából ismert forogatókönyv-szerkezet (Fillmore 1982; Neisser 1984; Eysenck–Keane 2003) alkalmazásával történik. Ez a megközelítés megkönnyíti a konkordanciával való összevetést, mivel így leírható az egyes értelemfogalmak kontextusbeli előfordulásai kapcsán az ismeretszerkezet elemei, illetve több forogatókönyvre különíthető el az adott értelemfogalomhoz tartozó ismeretszerkezet. Ezzel a módszertannal vizsgálhatóvá válik, hogy az elkülönülő szótári jelentésekhez különböző forogatókönyvek rendelődnek-e egy adott fogalom esetében. Ez alapján feltételezhető több összefüggő jelentés létezése, amelyek között szemantikai kapcsolat áll fenn, amely polisizémhálózatként értelmezhető a közös fogalomhoz tartozó alapjelentés ismeretében.

Az értelem és a nyelv viszonya

Az értelem és a nyelvhasználat kapcsolata egymástól elválaszthatatlan rendszert alkotva a nyelvhasználatát több aspektusból meghatározza. Az értelem a megnyilatkozások során az ítéletalkotásban aktívan részt vesznek oly módon, hogy az adott kommunikációs helyzettel kapcsolatos korábbi, elraktározott tudásunkat a helyzet értékelésétől függően felhasználjuk. Leegyszerűsítve kétféleképp-

pen alkalmazzuk korábbi tapasztalatainkat: kontrollként használva vagy kontrollvesztést tapasztalva. Az érzelmeiről raktározott tudásunk komplexen jelenik meg, ennek köszönhetően a nyelvi tevékenységnek nem kell csupán az érzelmek kifejezésére korlátozódnia, hanem azt a megnyilatkozások implicit módon tartalmazzák.

Érzelmi reakcióink szorosan összefüggnek azzal, hogy az adott szituáció milyen téma kidolgozását teszi meg, illetve hogy a megnyilatkozó milyen kötődéssel beszél az adott témáról. Az ítéletalkotás során érzelmeink kifejezésére komplex és rendkívül árnyalt verbális és nonverbális eszközkészlet áll rendelkezésre, amelyeknek felhasználásával tudatjuk álláspontunkat az adott helyzettel kapcsolatban. Ahhoz, hogy az ítéletalkotás során pontosan meghatározhatóvá váljon, mit kell tennünk, hogy a befogadói szerepben részt vevő szubjektum ismereteket szerezzen arról, hogy a megnyilatkozó szerepben lévő szubjektum milyen ítéletet alkotott az adott szituációról, az érzelmfogalomhoz köthető forгатókönyv ismeretére van szükség.

A forгатókönyv vagy séma központi fogalom a kognitív pszichológiában (Neisser 1984: 58–82; Eysenck–Keane 2003: 292–304), amelyet Fillmore keretszemantikai kutatásai (Fillmore 1982; Petruck 1996) emeltek be a nyelvészetbe. A kutatásban a *forгатókönyv* elnevezést használom, és a továbbiakban rögzítem azokat az általános tulajdonságokat, amelyek erre vonatkoznak (Neisser 1984: 58–82; Eysenck–Keane 2003: 292–304):

- A tanulási folyamat során relációk rögzítése történik, amelyek a felismerést, értékelést és mérlegelést segítik.
- A forгатókönyvi pontok külön-külön értelmezhetők térben és időben.
- Általános tudást rögzítenek, konkrét tapasztalatot nem tartalmaznak.
- A forгатókönyvi pontok közül nem kell minden pontot felhasználni.
- A forгатókönyvi pontok kihagyása miatt nem tekinthető hiányosnak az interakció során felhasznált forгатókönyv.
- A forгатókönyvi pont hiánya is információértékkel bír.
- A forгатókönyvek és a forгатókönyvi pontok közötti átjárhatóság biztosított.
- Új tapasztalatok módosítják a forгатókönyvet.
- Az interakció során válik specifikálttá.

Az érzelmeiről raktározott ismeretszerkezeteink alapot adnak arra, hogy a befogadói szerepbe helyezkedő szubjektum megnyilatkozó szerepbe kerülve, ítéleteit a befogadói szerepben lévő szubjektumnak átadja úgy, hogy közben a megnyilatkozásban ezt pontosan tudja adaptálni. Ahhoz, hogy a diskurzusban az érzelmek értelmezhetővé váljanak, a róluk raktározott ismeretanyagot tekintve nemcsak az egyes érzelmekhez köthető tudásszerkezetről kell ismerettel rendelkezni, hanem arról is, hogy az adott szituációban az érzelmek kifejezése milyen módon történhet.

Az érzelmeiről szerzett tudásunk konstruktív felhasználását és integrált működését nagyon jól mutatják a fogalmimetafora-elmélet (Kövecses 2005) kapcsán végzett kutatások, amelyek során kimutathatóvá vált, hogy az érzelmeiről raktározott tudásunk elsősorban a testi állapotunk tapasztalatain alapul.

A metaforaelméletek kutatásai abból indultak ki, hogy a szubjektum a környezetét és önmagát tapasztalva rögzíti azt a tudásszerkezetet (Tolcsvai Nagy 2013: 80–3), amelyet a későbbiekben önmagán vagy környezetében tapasztalt érzelmek nyelvi adaptációja során felhasznál. Az adaptáció során mind az öntapasztalás, mind a környezet, illetve a környezetben érzékelt szubjektumok érzelmi állapota is ez alapján történik. A testben létezés a (Rohrer 2007: 28–31) társadalom és a kultúra kontextusában értelmeződik, és ez tekinthető a szubjektum, a megismerés és a nyelv értelmezési területének, magában foglalva a fejlődés lehetőségét és tapasztalatát. A testben létezés és a test tapasztalása együtt jár az idő- és térérzékelési képességeinkkel, amelynek során képesek vagyunk megállapítani, hogy egy adott szituáció térben és időben hogyan helyezkedik el testi és lelki állapotunkhoz képest, milyen hatást gyakorolhat rá, és milyen kontrollra van szükségünk ahhoz, hogy a számunkra megfelelő legyen az interakció menete. Az érzelmekhez köthető térbeli és időbeli tapasztalatainkat is pontosan meg tudjuk határozni. Ez a képesség arra is alkalmassá tesz minket, hogy egy adott érzelmi állapot tapasztalása során döntést hozzunk arról, hogy egy állapotnak milyen előzményei és következményei lehetnek. Ahhoz, hogy az érzelmi állapotok folyamatait ismerjük,

szükségünk van arra is, hogy az érzelmi állapotokat folyamatként is rögzítsük. A folyamatszerű rögzítésre bizonyíték a metaforaelmélet TARTÁLY metaforája (Kövecses 2005: 169–85), amely magában foglalja azt a tudást, hogy az érzelmeket folyamatszerűen, forгатatókönyvként rögzítjük, ennek következtében az egyes forгатatókönyvi pontokról is részletes ismeretszerkezettel rendelkezünk. A TARTÁLY tulajdonságait tekintve körülhatároltsága és a lezárhatóság lehetősége biztosítja azt a fogalmi párhuzamot, amelynek következtében például a dühös ember teste megfeleltethető a TARTÁLY körbehatárolt, zárt tulajdonságainak, amelyben valamilyen halmazállapotú dolog elfér. Bizonyos hatások a TARTÁLY-ban lévő dolgot arra kényszerítik, hogy kitörjön onnan. Ennél a pontnál ismert a kitörés oka, és feltételezhető a TARTÁLY fizikai tulajdonságaiból adódó ellenállás megléte, illetve a fizikai tulajdonságból adódó kontroll, illetve kontrollvesztés lehetősége.

Az érzelemfogalmakkal kapcsolatban elmondható, hogy a hozzájuk kapcsolódó forгатatókönyv pontjai párhuzamba állíthatók a nyomás alatt lévő TARTÁLY-ról rögzített ismereteinkkel. Az érzelmekek esetében megfigyelhető, hogy a szubjektum, az érzelmeit kontroll alatt tartva vagy kontrollt veszítve fejezi ki, amely eseménystruktúra megfelel a TARTÁLY-ban lévő bizonyos halmazállapotú anyag mozgásának, illetve az azt érő fizikai nyomás kontrollált, illetve kontrollt veszített hatásának. Ez a szerkezet a pozitív és negatív érzelmekek esetében is pontos leírást ad a hozzájuk kapcsolódó forгатatókönyv és ismeretszerkezet felépítéséről.

A forгатatókönyvi pontok esetében szintén komplex tudásunk van arról, hogy az egyes pontok milyen tér- és időszerkezettel rendelkeznek. Az időszerkezet és a különböző forгатatókönyvi pontok esetében fontos megjegyezni az eseményidő és a forгатatókönyvi ponthoz tartozó idő viszonyából kirajzolódó kapcsolatokat. Egy adott érzelmi állapothoz tartozó forгатatókönyv eseményidejéhez viszonyítjuk az adott kontextusban megjelenő érzelmi állapot időbeli viszonyait.

A tér- és időszerkezet komplexitásán kívül arról is rendelkezünk tudással, hogy az egyes forгатatókönyvi pontokhoz milyen tér- és időszerkezetek és milyen állapotok rendelődnek. Az egyes forгатatókönyvi pontok esetében az egyes pontok nyelvi szerkezetekkel is reprezentálhatók. Ez azt jelenti, hogy az érzelemfogalom szerkezete a részletes tulajdonságismeret következtében pontosan meghatározható állapotok sorozatából áll össze.

A forгатatókönyvi pontok kidolgozottságát áttekintve egyértelmű, hogy minden esetben a folyamatjelleg reprezentálása és kidolgozása a cél. Ennek érdekében a nyelvi reprezentáció során az elsődleges cél az alapérzelemhez köthető pillanatnyi állapot pontos reprezentálása. A megnyilatkozó szerepben lévő szubjektum minél pontosabban próbálja az éppen aktuális érzelmi állapotot és ítéletét a befogadói szerepben lévő szubjektum irányában prezentálni. A megnyilatkozás során reprezentált forгатatókönyvi pont utal az érzelem teljes forгатatókönyvére annak érdekében, hogy a befogadói szerepben lévő szubjektum reagálni tudjon a megnyilatkozó állapotára, és feldolgozhatóvá váljon számára, hogy az adott állapotnak, ítéletnek milyen előzményei voltak, és milyen következményekkel kell számolni, mire kell felkészülnie. A továbbiakban az érzelemfogalmak nyelvi reprezentációjához köthető, azon belül is az ÖRÖM fogalmához kapcsolódó ismeretszerkezetet mutatom be.

Az érzelmekek reprezentációja a megnyilatkozásokban

Az érzelmekek a megnyilatkozásokban nem külön komponensként kapnak helyet, hanem az interakciós folyamat információszerkezetében integrált módon jelennek meg. A megnyilatkozásban megjelenő információknak utalnia kell arra, hogy a megnyilatkozó szerepben lévő szubjektum milyen kapcsolatban van az adott információval, érzelmileg hogyan kötődik hozzá. Ennek alapján beszélhetünk olyan esetekről, amikor vagy a megnyilatkozó, vagy a befogadói szerepben lévő szubjektum érzelmileg semleges módon érintett a megnyilatkozás információszerkezetét illetően. Attól, hogy érzelmileg nem kötődnek az adott információ szerkezetéhez, a semlegességük kifejezése magában foglal egy érzelmileg semleges státuszt, amelynek feltétele a témával kapcsolatos mérlegelés képessége. Ebből következő, hogy az érzelmileg semleges megnyilatkozásokat úgy tudjuk létrehozni, hogy az érzelmekekről rögzített ismereteinkről azt adaptáljuk a megnyilatkozásban, amelynek releváns szerepe van az adott kontextus tekintetében.

Az érzelmek integrált megjelenésére az ad lehetőséget, hogy a megnyilatkozások során folyamatosan történő automatikus helyzetértékelések segítenek az érzelmeink folyamatos és fokozatos reprezentálására. Erre az ad lehetőséget, hogy az érzelmeinkről rögzített tudásunk kapcsán el tudjuk különíteni a különböző intenzitású érzelmeinket, és képesek vagyunk utalni az érzelmet megelőző és az azt követő állapot reprezentálására. Sőt arra is, hogy felismerjük azokat a helyzeteket, amikor nincs szükségünk az érzelmek kifejezésére, tehát képesek vagyunk kontroll alatt tartani őket.

Érzelmi állapotunkat befolyásolja, hogy egy adott témáról milyen tapasztalattal rendelkezünk a múltból, és ez alapján milyen ismeretszerkezetet adaptálunk az adott megnyilatkozás során. Az interakció során a befogadói szerepben lévő szubjektum számára az információszerkezetnek csak azt a részét jelenítjük meg, amely számunkra relevánsnak tekinthető. A befogadói szerepben lévő szubjektum a helyzetértékelést követően úgy konstruálja meg üzenetét, hogy kifejezze vele, saját érzelmi viszonyát a témával kapcsolatban.

Az érzelmek kapcsán beszélni kell azokról a helyzetekről is, amikor a helyzetértékelést követően kontrollvesztés történik, és például egy dühös állapotban nem tudjuk érzelmeinket kontrollált állapotban tartani. Az érzelmek és az érzelmi reakciók kapcsolatában feltételezhető, hogy az interakció során elsődleges szándékunk, hogy elérjük a célunkat, ennek érdekében a kontextushoz alkalmazkodva kontrolláljuk az érzelmeinket és az érzelmi reakcióinkat.

Az ÖRÖM (Ekman 2007: 247–71) mint alapérzelem, Ekman szerint, más kellemes érzelmhez is köthető, és sokkal kevesebb kutatás kapcsolható a pozitív, kellemes érzelmek kutatásához, mint a negatív, nyugtalanító érzelmekhez. Az alapérzelmek közül az ÖRÖM az egyetlen, amely egyértelműen pozitívnak tekinthető. Ekman rendszerében az ÖRÖM általános gyűjtőfogalma minden pozitív érzelmeknek. Az ÖRÖM fogalomhoz köthető fiziológiai tapasztalatokat figyelembe véve öt különböző pozitív érzelmek jellemzőit rögzítette rendszerében, ezek a *mulatság*, *izgalom*, *megkönnyebbülés*, *csodálkozás*, *eksztázis* vagy *elragadtatás*. A felsorolt érzelmek mindegyikéhez köthető egyértelmű fiziológiai jellemző, amely a környezet számára egyértelművé teszi, hogy a szubjektum mely kellemes érzést éli át az adott szituációban. A *mulatság* esetében a nevetés és a mosolygás az, amely egyértelműen azonosítja az adott reakciót. Az *izgalommal* kapcsolatban elmondható, hogy a negatív és a pozitív érzelmek átélése során is jelen lehet, és Ekman megfigyelései szerint mindig kapcsolódik az adott érzelmhez. A *megkönnyebbülést* minden esetben egy mélyről jövő sóhaj kíséri, amelyet akár félelem, bizonytalanság is megelőzhet. A *csodálkozásról* nagyon keveset tudunk, de Ekman szerint a ritkaság megtapasztalásának az élménye köthető hozzá. Csodálkozás esetén is megváltozik a légzés. Az *eksztázis* a legintenzívebb pozitív érzelmeknek tekinthető, amelyet nem lehet enyhén átélni, és fokozatosság sem figyelhető meg.

A kutatáshoz felhasznált pszichológiai háttér alapján az ÖRÖM esetében időbeli tényezőt nehéz megállapítani. Ekman nem beszél arról, hogy a kellemes érzések kapcsán milyen időbeli tényező játszik szerepet, illetve hogy a felismert fiziológiai tünetekhez milyen időintervallum köthető. Az ÖRÖM felismerését az arcon megjelenő mosoly tapasztalása teszi egyértelművé. Az arcon látható reakciókon kívül a kellemes érzelmeket az érzelmet átélő hangjának elváltozásában is megfigyelhetjük, és ez alapján megkülönböztethetővé válik, hogy melyik kellemes érzelmhez köthető a reakció.

Az ÖRÖM esetében azonban arról is beszélni kell, hogy nemcsak akkor mosolygunk, amikor valóban valami kellemes számunkra, hanem abban az esetben is, ha valami kínos vagy kellemetlen dolog történik velünk. A mosoly mint reakció ebben az esetben is tapasztalható, de fiziológiailag különbözik. Ebben az esetben szintén a reakciót adó szubjektum hangja az, amely a környezet, illetve a befogadó számára azonosítja az érzelmet.

Az ÖRÖM-höz köthető ismeretszerkezet tekintetében a fentiek szerint inkább érzelmeccsoportról beszélhetünk, amelyek egymást kiegészítik, egy érzelmi reakció tapasztalása esetén egymást követhetik. Az érzelmeccsoport komplex ismeretszerkezetből következik, hogy jelenléte azt is jelenti, hogy az érzelmhez köthető nyelvi szimbólum szemantikai szerkezete is több érzelmhez köthető ismeretszerkezetből konstruálódik. A továbbiakban az ÖRÖM-höz köthető ismeretszerkezet elemzésének módszertani háttérét mutatom be.

A poliszémia funkciója a nyelv és a fogalmak között

A világ megismerése során a frissen szerzett tudásunkat mindig a már meglévő ismereteinkhez kapcsolva használjuk fel az interakciós folyamatok során. A fogalmakról raktározott ismeretszerkezetek a kontextusban mindig irányítottan, a megnyilatkozó szándékának és akaratának megfelelően konstruálódnak meg (Tátrai 2011: 25–50).

A poliszémia tudománytörténeti áttekintésére a dolgozat terjedelmi keretei között nincs lehetőség, azt azonban rögzíteni kell, hogy a kutatás a poliszémia fogalmát mely elméleti keret szerint tárgyalja. A kognitív nyelvészeti keretből kiindulva, a poliszémia egy prototípuselvű kategorizáció, amely két fogalom nyelvi reprezentációja között (Tolcsvai Nagy 2012, 2013; Geeraerts 1997) jön létre. A poliszémia ebben az értelmezési keretben a prototípuselmélet elveire épül, amely a fogalmak tulajdonságait kategóriákba sorolva rendszerezi, keretet biztosítva a világról szerzett ismereteknek. A prototípuselmélet dinamikus és enciklopédikus tudásszervező mechanizmusait figyelembe véve a fogalmak tulajdonságait rendszerező kategóriák rugalmas rendszert biztosítanak a megismerés és az adaptáció számára.

Két fogalom ismeretszerkezete közötti kapcsolat akkor jön létre, ha a felismert hasonlóságok, részleges egyezések lehetőséget adnak a két fogalom közötti kapcsolat használatára. Két fogalom összekapcsolása úgy zajlik, hogy a fogalmak tulajdonságai közötti hasonlóságok felismerése során azok a tulajdonságok, amelyek a megnyilatkozó számára relevánsnak tekinthetők, hozzájárulnak az adott fogalom kontextusbeli adaptációjához. A kapcsolatok feltétele minden esetben fogalmi alapú, amelynek elsődleges célja, hogy a megnyilatkozás során kifejezni kívánt szándék és elmondani kívánt információ a befogadó számára a megnyilatkozó szándékai szerint rögzüljön a kontextusban. Az adott fogalom szemantikai szerkezetének specifikációja során jön létre a kapcsolat két fogalom között, amelyek közül egy elsődleges jelentés és egy másodlagos jelentés között rögzül a kontextusban releváns fogalmi szerkezet. Az érzelemfogalmak kontextusbeli megjelenése során például az alapjelentés valamilyen állapotra utal.

A kontextusban megjelenő érzelemfogalom azonban már egy adott eseményhez vagy cselekvéshez köthető érzelmi állapotot reprezentál, amely tudásszerkezetét tekintve, már a megnyilatkozás ismeretszerkezetének megfelelően rögzül. Ezenkívül az érzelemfogalom vonatkozhat dologi természetű fogalomra is. Mind az események, mind az állapotok vonatkozásában közös pont az érzelmi állapothoz tartozó forгатókönyv ismeretszerkezete.

A specifikáció során szűkül az adott fogalomhoz tartozó szemantikai szerkezet, bizonyos tulajdonságok aktiválódnak. Az érzelemfogalmakhoz köthető ismeretszerkezet kognitív tartományait az érzelemfogalomhoz tartozó forгатókönyv rögzített pontjai határozzák meg, amelyet a későbbiekben részletezek.

A tanulmány második felében bemutatott példák tekintetében megfigyelhető, hogy a **ÖRÖM** fogalom esetében az érzelem képviseli a poliszém jelentéskiterjesztés egyik felét. A hozzá kapcsolódó tapasztalatok, élmények azok, amelyek lehetővé teszik, hogy a jelentéskiterjesztésben szereplő másik fogalom is részt vegyen a fogalmi konstruálásban. A továbbiakban egy példán keresztül szemléltetem azt a fogalmi konstrukciót, amely a **ÖRÖM** fogalom nyelvi reprezentációja során adaptálódik a kontextusban.

(1) *A többi gyerek meg értelmes arccal ült az ülésen, nem kellett kiabálni velük, hogy maradjanak nyugton és ne álljanak fel az ülésekre. **Öröm** volt nézni.*

Az *öröm* szemantikai szerkezete itt az érzelemhez tartozó fiziológiai tünetek irányába specifikálja a fogalomhoz tartozó ismeretszerkezetet. A szövegben arra találunk utalást, hogy a megnyilatkozó a környezetében érzékelt szubjektumok viselkedését felismerve és értékelve megállapítást tett arra vonatkozólag, hogy számára az általuk kivitelezett cselekvéssorozat az **ÖRÖM** fogalmához tartozó ismeretszerkezethez köthető, amelyet a megnyilatkozó szerepben lévő szubjektum a látás során érzékel. Ebben az esetben az örömhöz tartozó teljes szemantikai szerkezetből csak egy részlet reprezentálódik. A példa esetében megfigyelhető, hogy a szöveg tartalmi adaptációja nem tartalmazza fogalom forгатókönyvét, viszont annak ismeretében jött létre. Ennek következtében nem emel ki egyetlen pontot sem, tehát általánosan utal arra az ismeretre, amely az érzelmi állapothoz társul.

A példa esetében a polisziémia fogalma, úgy értelmeződik, hogy az ÖRÖM ismeretszerkezetéből, amely a megnyilatkozó szubjektum szándékától függően a kontextusban reprezentálja az érzelemfogalomhoz tartozó fiziológiai tulajdonságok egy részletét, esetünkben azt, amely a látás során tapasztalható kellemes érzést kiváltja. Az ÖRÖM fogalmat reprezentáló nyelvi szimbólum a példa esetében kizárólag erre utal, és nem jelenik meg más ismeret, például nem figyelhető meg a fogalom nyelvi reprezentációja során előforduló tárgyiasítás, amely az érzelemfogalmakra jellemző.

Az érzelemfogalmak polisziém jelentéskiterjesztéséhez tartozik, hogy nemcsak állapotra vonatkoznak, hanem a szövegben reprezentált szemantikai szerkezetük vonatkozhat az érzelem irányára is. Tehát az érzelem tárgya is megnevezhető az adott érzelemfogalomhoz tartozó lexémával. Az érzelemfogalmak esetében, mivel állapotról van szó, a polisziém jelentéskiterjesztés során a fogalomhoz tartozó forgatókönyvek, a hozzájuk tartozó állapotváltozást rögzítve válnak a jelentéskiterjesztés alapjává. Ebből következik, hogy az érzelmekhez tartozó forgatókönyvek az állapotváltozást több aspektusból rögzítik, tehát van tapasztalatunk a saját érzelmi állapotunkról, a környezetünk tapasztalatáról, amikor egy szubjektumot bizonyos érzelmi állapotban tapasztal, és arról is, ha mi tapasztalunk a környezetünkben egy bizonyos érzelmi állapotot. Ezek az aspektusok jellemzik az érzelemfogalomhoz tartozó nyelvi szimbólum szemantikai szerkezetét, amely egy adott kontextus esetében a szubjektum szándékának megfelelően profilálódik.

Az ÖRÖM fogalom és általában az érzelemfogalmak esetében nem tapasztalható markáns különbség az elkülöníthető jelentésszerkezetek között. A fogalomhoz tartozó ismeretszerkezetek reprezentációja azonban úgy jelenik meg a kontextusban, hogy a különböző fogalmi szerkezetek kizárják egymást. Tehát ha az ÖRÖM egy szubjektum fiziológiai állapotára utal, vagy érzelmi állapotot reprezentál, illetve az érzelem tárgyiasult reprezentációját, kizárható, hogy egy nyelvi reprezentáció, azaz egy szó esetében a hozzájuk tartozó ismeretszerkezet együtt jelenne meg a kontextusban, illetve a különböző ismeretszerkezetek egymásra utalnának.

Az alapérzelmekről összegyűjtött ismeretanyag bemutatása

A továbbiakban az ÖRÖM érzelemfogalomhoz tartozó ismeretszerkezet elemzését mutatom be a magyar nyelv értelmező szótárának *öröm* szócikke alapján. A szócikkekben rögzített ismeretanyag szerkezetével és tartalmával abból a nézőpontból foglalkozom, hogy az adott fogalomhoz milyen tudásszerkezet köthető, azok egymástól mennyire különböznek, illetve a jelentést értelmező pontok milyen átfedéseket tartalmaznak.

A szócikk tartalmi elemzése során az első jelentést tekintem alapjelentésnek, és ebből kiindulva rögzítem azokat a kategóriákat, amelyek mentén a további jelentések értelmezhetők. Az elemzésben ez úgy valósul meg, hogy az első jelentésben megállapított tartalmi kategóriák mentén a többi jelentés esetében is végrehajtom a tartalmi kategorizációt, amelyek így az alapjelentéshez köthető viszonyt tárják fel, és hálózatszerű kapcsolatot alakítanak ki a fogalomhoz tartozó nyelvi szimbólum szemantikai szerkezetében.

A tartalmi elemzés során feltárt kategóriarendszer kialakításánál figyelembe vettem a pszichológiának azokat az eredményeit, amelyek az interakcióból származó megfigyeléseken alapulnak: az érzelmekről szerzett tapasztalataink önmegfigyelésen, az interakcióban részt vevők reakcióinak a megfigyelésén, valamint az érzelmet kiváltó dolog természetén alapulnak.

A szócikk első jelentése az önmegfigyelésen alapuló jelentést rögzíti, amely azzal magyarázható, hogy a további jelentésekhez képest általános információkat tartalmaz, és relációs viszonyban van a többi jelentés szerkezetével. Az *öröm* szócikk alapján az ÖRÖM tartalmi kategóriái is rögzíthetők. A szócikkek és a fentebb ismertetett pszichológiai tapasztalatok alapján az alábbi tartalmi kategóriák különíthetők el:

- Az érzelmi állapotot kiváltó esemény **időbeli** státusza:
 - időben megelőzi az érzelmi állapotot,
 - időben megelőzi és fennáll az érzelmi állapot ideje alatt is.

Az időbeli tulajdonságokat befolyásolja, hogy az érzelmet átélő szubjektum a helyzetértékelés során milyen kontrollt alkalmaz, illetve tapasztal-e kontrollvesztést.

- Az érzelmi állapot kialakulásában érintett **résztevőinek** státusza:
 - az érzelmi állapotot átélő szubjektum tapasztalata,
 - az érzelmi állapotot külső megfigyelőként tapasztaló szubjektum/szubjektumok esetleges érzelmi állapota.

A résztvevők érzelmi viszonya az interakcióban kifejtett témával kapcsolatban. Az érzelmi állapot során helyzetértékelést végző szubjektum és az interakcióban részt vevő szereplők viszonya:

- Az érzelmi állapot **irányultsága**:
 - az érzelmi állapot személyre vagy élettelen dologra irányul,
 - az érzelmi állapot eseményre irányul.

A szócikkben rögzített ismeretszerkezetből kiderül, hogy a szóval egyszerre jelöljük magát az eseményt, amelynek időbeli kiterjedése van, és magát az entitást is, amellyel örömrzést tudunk kiváltani az interakciós helyzetben részt vevőkben. A szócikkben utalást találunk érzelmi állapotváltozásra, és arra is, hogy mi jellemzi az érzelmi állapotot. Megemlíti, hogy a csodálkozáshoz hasonló érzelmi állapotról van szó, a *csodálkozás* címszónál azonban nem találunk az érzelmi állapotra vonatkozó részletes leírást.

A továbbiakban a szócikk elemzését fogom bemutatni, és a rögzített kategóriák segítségével tartalmi elemzést végzek az azonosságok és a különbségek feltárása érdekében.

(2) 1. *<Kedvünk szerinti dolognak reánk való lelki hatásával kapcs.> egész lényünket átható derűs, vidám és kellemes érzés, az általa keltett lelkiállapot.*

A meghatározás két külön dologként nevezi meg az *öröm* fogalmát. Az egyik az *ézés*, a másik a *lelkiállapot* fogalom. A kettő közötti szemantikai különbség az idő rövidségével jellemezhető, tehát az ézés időben rövidebb, a lelkiállapot időben elhúzódó fogalomként definiálódik. A definíció szerint az ézés kialakulását követi a lelkiállapot tartós fennállása. A meghatározás a szubjektum érzelmi állapotához köti az alapjelentést. Ezt követi olyan melléknevek felsorolása, amelyekkel jellemezhető az *öröm*, itt azonban már nincs elkülönítve, hogy a jelzők melyik fogalomhoz tartoznak:

(3) *ézési, igazi, korai, tiszta, valódi, zavartalan ~; ~ és bánat; ~ és üröm; ~ fogja el; ~ben úszik; ~ében énekel; ~ örömeiben majd fölveri a házat; ~ében alig fér a bőrébe (n); magán kívül van ~ében; sir; tombol, ugrádozik, ujjong ~ében; azt se tudja hová legyen ~ében; ~ének szabad folyást enged; ~re → derül; ~re gerjed; ~re hangol, indít vkit; ~öt szerez, okoz vkinek; megkeseríti, elrontja vkinek az ~ét; ~től áradozik, olvadozik; nem tud hová lenni az ~től; ~től ittas, mámoros; repes a szíve az ~től. Madarat lehetne fogatni vele ~ében.*

A szócikknek ebben a részében jelzőket és olyan állandósult szókapcsolatokat találunk, amelyekben az *öröm* szemantikai szerkezete dolgozódik ki. A szövegben háromféle ismeret különböztethető meg. Az első típus olyan jelzőket tartalmaz, amelyek közvetlenül kapcsolódnak az *öröm* elsődleges típusjelentéséhez. Tehát a szubjektumhoz köthető érzelmi állapotot jellemzik. A hat felsorolt jelző közül öt pozitív jelentést dolgoz ki, a *korai* azonban negatív értelemben specifikálja az *öröm* szemantikai szerkezetét. A második típusban olyan szerkezetek kerülnek, amelyek frazeológiai egységként komplexebb szemantikai tulajdonságokra világítanak rá. Az első két egység, az *öröm* ellentétéként a *bánatot* és az *ürömöt* írja le. Ez a kontraszt jelzi, hogy van arra vonatkozó ismeretünk, amikor az antonim pár dolgozza ki az *öröm* szemantikai szerkezetét. A harmadik típusban olyan szerkezetek vannak, amelyek azokat az állapotokat rögzítik, amikor az *öröm* állapotát érzékeljük valakin.

A második pontban felsorolt tartalmi elemek az időbeli státusz tekintetében az *öröm* forgatókönyvének azt a részét rögzítik, amelyben a szubjektum átélte az *öröm* állapotát, tehát az azt kiváltó esemény rögzítése nem történik meg. Nem merül fel az ézés és állapot közötti időbeli viszony

kidolgozása sem. Szintén nem rögzítődnek az interakcióra vonatkozó ismeretek, amelyek tartalmazzák az *öröm* irányát, illetve a résztvevők szerepeit.

A szócikk további része szépirodalmi idézetek sorol fel, amelyekkel az elemzés során nem foglalkozom, mert a kontextusbeli vizsgálathoz felhasznált szövegek a Magyar nemzeti szöveg tár személyes alkorpuszának magyarországi regiszteréből származnak.

(4) 2. *Ennek arcunkon, szemünkben mutatkozó megnyilvánulása. Arcán ~ ragyog; arca ~re derül; (arca) ragyog, sugárzik az ~tól.*

a. ált. *Az örömmek (1.) külső, főként hangos megnyilvánulása.*

Ez a jelentés az *öröm* fogalmához köthető ismeretnek az érzékszervekhez köthető részét dolgozza ki. Ez alapján az *öröm* a szemhez és az archoz köthető, tehát vannak olyan megkülönböztető jegyek, amelyek az érzellem megjelenését egyértelműsítik. Külső szemlélő számára az *öröm* a fény és a *világosság* ismeretszerkezettel kapcsolódik össze. A jelentésen belül elkülönül az *örömhöz* tartozó nemcsak vizuális, de auditív élmény is, tehát a szubjektum lelkiállapotához köthető artikuláció. A vizuális és auditív megfigyelések harmonizálnak a korábban ismertetett pszichológiai megfigyelésekkel.

(5) 3. *Életöröm. Mindig ~re vágyik.*

A harmadik jelentés esetében az élethez köthető pozitív élményekről van szó. Az *öröm* szemantikai szerkezete generalizálódik. Időbeli viszonyok, illetve az eseményszerkezethez köthető résztvevők nem profilálódnak. Az irányultság kérdése ebben az esetben úgy értelmezhető, hogy a kiváltó okok közül azok jelennek meg, amelyek bizonyos aspektusból összekapcsolhatók az *örömmel*. Az alapjelentéssel nincsen szoros szemantikai viszonyban, mivel nem tér ki tartalmi elemként a rögzített kategóriák egyikére sem.

(6) 4. *<Vmely alkalommal kaps.:> rendsz. nagyfokú meglepedés. Oszatlan ~. Nagy volt az ~ országszerzte. Általános ~ét keltett. Őszinte ~ét fejezte ki jó munkájáért. ~mel üdvözölte az újítást.*

Ez a jelentés metonimikusan kapcsolódik az *öröm* elsődleges jelentéséhez. A példák alapján jól látható, hogy egy, a múltban bekövetkezett esemény hatására alakul ki az *öröm* egy nagyobb közösség, csoport tagjai között. A meghatározásban az *öröm* mint nyelvi szimbólum szemantikai szerkezetének a középpontjában a közösség érzelmi állapota áll, és egy bizonyos eseményt követő érzelmi állapot profilációja, amely a közösség minden tagját érinti. Itt az *öröm* szemantikai szerkezete az alapjelentéshez képest az érzelmi állapotban részt vevő személyekre utal.

(7) 5. *(gyak. birtokszóként, ill. birt szraggal) Az az alkalom, esemény, amelynek örülünk, ill. az a személy, lény, tárgy, aki, amely ilyen érzést kelt bennünk. ~ vmit hallani, látni, nézni. ~e → telik (vmiben); ~e van benne; az élet ~eibe dobja v. veti (bele) magát; a világ minden ~éért sem; ez ~ére van v. ~ére szolgál; iszik vminek az ~ére; ~ét → leli v. találja vmiben. Igazi ~ nekem hogy ... Az az ~ érte, hogy ... Jó bizonyítvány után ~ a szünidő. Szüleinek ~e ez a fiú... Az olvasás volt egyetlen ~e. ~ dolgozni vele.*

Az ötödik jelentés az *öröm* fogalmának tárgyiasított aspektusát rögzíti, amelyben megjelenik a birtokos személyjel, amely kognitív műveletként referenciapont-szerkezetként értelmezhető. A szerkezetek tekintetében az adott szubjektumhoz köthető birtokos személyjellel jelölt viszony profilálja, hogy a szubjektum milyen érzelmi állapotban van, és ezt az érzelmi állapotot mi váltja ki. Például (8) *Az olvasás volt egyetlen öröme.* A (7) példa példamondata esetében jól látható, hogy a szubjektum a birtokos személyjelen keresztül profilálódik, és az örömet kiváltó dolog az, ebben az esetben az olvasás, amely a szubjektum örömrészének okaként reprezentálódik.

(8) 6. *Anyai ~ök elé néz : <nő> gyermeke születését várja.*

A hatodik jelentés frazeológiai egységként értelmezhető. Itt az *öröm* szemantikai szerkezete az anyává válás örömét és az azzal összefüggésben kialakuló lelkiállapotot jellemzi.

(9) 7. *(átv; kissé biz) Vminek ~e: vminek haszna, vminek javára váló dolog.*

Ebben a jelentésben az öröm szemantikai szerkezetéből az a rész aktiválódik, amely valamely élő vagy élettelen dolog számára kedvező helyzetet biztosít. Ebben a kifejezésben a birtokos szerkezet az *öröm* nyelvi szimbólumhoz kapcsolódva egy dolognak azokat a tulajdonságait profilálja, amelyek pozitív hatással vannak az adott szituációra. Ebben az értelmezésben az öröm, nem érzelmi állapotként, hanem egy pozitív, kellemes tulajdonságként profilálódik.

(10) 8. *~mel v. (nyomatékosan) ezer ~mel, kész ~mel: szívesen, szíves készséggel, szíves-örömmel. a. <Udvariassági szölamokban a szíves előzékenység, a társas illem kívánta nyájasság kifejezéséül:> jóleső érzés*

Az utolsó jelentés olyan frazeológiai egységeket csoportosít, amelyeket udvariassági formulaként használunk.

A szótári jelentések tekintetében a következő fogalmakat lehet elkülöníteni önálló jelentésként:

- érzés,
- állapot,
- fiziológia tünet az arcon és a szemén,
- tömeg vagy közösség érzelmi állapotát globálisan jellemző fogalom,
- várandósággal összekapcsolható érzés,
- kedvező helyzetből adódó tulajdonság,
- tevékenység pozitív értékelését szimbolizáló lelkiállapot.

A szócikkből rekonstruált fogalmi rendszer eltérő sémákat fed le, amelyek az *öröm* alapjelentéséhez ugyan kapcsolódnak, egymással pedig laza szemantikai kapcsolatot tartanak fenn. Ebből következik, hogy az *ÖRÖM* fogalomhoz több egymás mellett létező séma rögzíthető, amelyek esetében különböző forogatókönyvekről lehet beszélni. Az első és a második jelentés esetében az érzelmi állapot megjelenésének és érzékelésének a ténye aktiválódik. A példák alapján az érzelmi állapot adaptációja során megkülönböztethető az az érzelmi állapot, amely önmegfigyelésből származik, és amelyet a környezet tapasztal azon, aki éppen átéli az érzelmet. A következő kategória, amikor a fiziológiai, illetve érzékszervi változások tapasztalataként értelmezhető az *ÖRÖM*. A negyedik jelentés esetében nem az érzelmi állapot megélése a lényeg, hanem a közösség tagjait érő esemény keltette lelkiállapot. A várandósághoz kapcsolható örömszintén egy külön forogatókönyvhöz köthetők, mivel az esemény megelőzi az érzelmi állapot kialakulását. A hatodik jelentés esetében a séma szerkezete a fogalmi metafora forrás- és céltartomány-szerkezetével jellemezhető, mivel a tárgyiasítás során az *öröm* tárgyává valamilyen fogalom válik.

A példák tekintetében elmondható, hogy globálisan lefedik a szócikkeket, de a fogalomhoz tartozó ismeretszerkezet részleteiben bővítik és gazdagítják. Példákat adnak arra vonatkozóan, hogy milyen ismeretszerkezettel rendelkezik a fogalom abban az esetben, amikor az alapjelentéstől eltérő szemantikai szerkezetet profilál.

A mondatok kiválasztásánál azt a szempontot követtem, hogy a példamondatok az *ÖRÖM* fogalomhoz tartozó nyelvi szimbólum szemantikai szerkezetét minél több aspektusból bemutassák. Összességében elmondható, hogy az egyszerű keresés során nem találtam minden jelentésre külön példát, ám azok a kategóriák, amelyek a szótári ismeretszerkezetben körvonalazódtak, megfigyelhetők a példamondatokban is.

1. táblázat

Példa	Az érzelemfogalom funkciója a kontextusban
(11) <i>G.R. : Örömmel jelentem, hogy a Melódia csokit újra lehet kapni!</i>	A szubjektum érzelmi állapota reprezentálódik, amely összekapcsolódik az első tagmondat E/1. sz. igei állítmányával. A forgatókönyv tekintetében az érzelem mint a szubjektum által végzet cselekvéshez köthető folyamat jelenik meg, párhuzamosan a mondatban reprezentált eseménystruktúrával.
(12) <i>A többi gyerek meg értelmes arccal ült az ülésen, nem kellett kiabálni velük, hogy maradjanak nyugton és ne álljanak fel az ülésekre. Öröm volt nézni.</i>	A szubjektum az első mondatban reprezentált eseménystruktúrát értékeli az öröm lexémával. Amely ebben az esetben tartalmazza, hogy az érzelmi állapotot vizuális úton, érezkelés során érte el. A forgatókönyv tekintetében az érzelem mint a szubjektum állapota jelenik meg, párhuzamosan a mondatban reprezentált eseménystruktúrával.
(13) <i>Nekem olyan örömet okozott régebben reggelente kinyitni ezt a topicot, ne vegyétek el ezt tőlem.</i>	A szubjektum érzelmi állapotát egy cselekvés váltja ki, amely kellemes érzéssel tölti el a megnyilatkozót. A forgatókönyv tekintetében az érzelem mint a szubjektum állapota jelenik meg, párhuzamosan a mondatban reprezentált eseménystruktúrával.
(14) <i>És öröömöm, csak fokozódott, mikor tapasztaltam, hogy itt nem megy az a sokszor sajnós máshol tapasztalható durva anyázás.</i>	A birtokos személyjel a szubjektum és a tapasztalt esemény közötti viszonyt reprezentálja , valamint kifejezi, hogy az érzelmi állapot a tapasztalt esemény bekövetkezése előtt is fennállt. A <i>fokozódott</i> igéhez tartozó fogalom ismeretszerkezete kifejezi, hogy az érzelem korábban is fennállt, és a korábbi állapothoz képest változást tapasztalt a megnyilatkozó. A forgatókönyv tekintetében az érzelem mint a szubjektum által végzet cselekvéshez köthető folyamat jelenik meg, párhuzamosan a mondatban reprezentált eseménystruktúrával.
(15) <i>Ha pedig másokhoz fordulsz szeretettel, segítő szándékkal, sok örömben lesz részed az élet bármely területén, mert az nagyon jó dolog és érzés, ha segíthetsz a rászorulókon...</i>	A megnyilatkozó olyan eseményt említ, amely az öröm érzését keltheti. Konkrétan nem vonatkozik érzelmi állapotra, hanem globálisan vonatkozik a kellemes érzés mint fogalom ismeretszerkezetre. A forgatókönyv tekintetében az érzelem tárgyiasul .
(16) <i>Ám vannak olyanok is, amiket örökre megőrzünk magunknak, akár kényszerűségből vagy akár csak saját magunk örömére.</i>	Ebben a megnyilatkozásban az értékelő tulajdonsághoz tartó szemantikai szerkezet reprezentálódik. A forgatókönyv tekintetében az érzelem tárgyiasul .
(17) <i>Ezért szeretek adni, ha tudok, na meg az adás öröméért.</i>	A megnyilatkozás itt arra vonatkozik, hogy egy adott cselekvést a fogalomhoz köthető érzelmi állapot kísér , amely kellemes érzést vált ki a szubjektumból. A forgatókönyv tekintetében az érzelem mint a szubjektum állapota jelenik meg, párhuzamosan a mondatban reprezentált eseménystruktúrával.
(18) <i>Ők azok, akikkel tudok beszélni örömről.</i>	A szubjektum ebben a kontextusban szintén az ÖRÖM fogalmi szerkezetének általánosabb, sematikusabb formáját reprezentálta. A forgatókönyv tekintetében az érzelem tárgyiasul .

6. Összegzés

A poliszém viszony kontextuális megjelenése már csak azokat az ismereteket rögzíti, amelyek a megnyilatkozó döntése alapján, a befogadó számára a megnyilatkozás működése szempontjából relevánsnak tekinthetők. A folyamatokról rögzített ismeretszerkezet megnyilatkozásokban rögzített formáinál más szerkezetű poliszém viszonyt tapasztalunk.

Az elemzett példákat sorra véve a szótári korpuszban az egymástól eltérő jelentések nem minden esetben jelentek meg a szövegtári korpusz példamondatain, ám a példamondatokban többször történt utalás az egyes forgatókönyvi pontokra és az egy fogalomhoz tartozó különböző forgatókönyvekre. Az ÖRÖM érzelemfogalom esetében megfigyelhető volt, hogy a fogalomhoz köthető több és árnyaltabb jelentés is reprezentálódott a kontextusban.

Az érzelemfogalmakhoz köthető poliszém hálózatok funkciójaként megállapítható, hogy a szubjektum a számára adaptált érzelmi állapotot különböző típusú fogalmakként reprezentálja. Ez azt jelenti, hogy azokban a szövegekben, ahol érzelmeket úgy reprezentálunk – függetlenül attól, hogy a befogadó, megnyilatkozó vagy egy harmadik személy, illetve személyek érzelmeiről van-e szó –, hogy megnyilatkozó döntés alapján utalhatunk az érzelem dologi, folyamatként történő vagy állapotszerű reprezentációjára, különböző forgatókönyvek aktiválódnak. Ebből következik, hogy a különböző reprezentációk, eltérő forgatókönyvvel, így különböző szemantikai szerkezettel és fogalmi rendszerrel rendelkeznek.

A poliszém hálózat ebben az elemzési környezetben úgy értelmezhető, hogy az érzelemfogalom – az eddig elemzettek alapján – három területre korlátozódik. Az érzelmeket tapasztalhatjuk entitásként, folyamatként és állapotként. Mindhárom fogalmi szerkezet ugyanabból az érzelemfogalomhoz köthető ismeretszerkezetből építkezik, amelynek alapfunkciói a különböző fogalmi szerkezetekben nem változnak.

Abban az esetben, amikor állapotként jelenik meg az érzelemfogalom, az ismeretszerkezet a szubjektumnak arra az érzelmi állapotára fókuszál, amely a kontextusban reprezentálódik. Ha a folyamatjelleg kerül előtérbe, akkor az adott érzelemfogalom ismeretszerkezete válik kiemeltté, és a szubjektum, aki az érzelmet tapasztalja vagy átéli, háttérben marad. A harmadik eset az, amikor az érzelem entitásként, illetve dologi fogalomként reprezentálódik. Ebben az esetben nem történik utalás a folyamatjellegre vagy az állapot tulajdonságaira. Ennél a változatnál az érzelemfogalom forgatókönyve is háttérbe marad, és a fogalomhoz tartozó prototipikus tulajdonságok jelennek meg.

A vizsgált korpuszokról összességében elmondható, hogy egymást kiegészítve támogatták a kutatást. A szótári korpusz egy általános ismeretanyagot biztosított, amely segítette a különböző típusú fogalmi szerkezeteket elkülöníteni, ezáltal előkészítette az érzelemfogalmak kontextusbeli elemzését. A szövegtári korpusz bebizonyította, hogy az egyes forgatókönyvi pontok kidolgozása megtörténik a kontextusban, továbbá párhuzamosan többféle szemantikai szerkezet is működhet egymás mellett ugyanarról a fogalmi struktúráról.

FORRÁSOK

- A magyar nyelv értelmező szótára. 1959. Akadémiai kiadó, Budapest.
Váradi Tamás: The Hungarian National Corpus. *Proceedings of the 3rd LREC Conference*, Las Palmas, Spanyolország 2002. 385–9. <http://mnsz.nyud.hu>
Oravecz Csaba – Váradi Tamás – Sass Bálint. The Hungarian Gigaword Corpus. *Proceedings of LREC*, 2014. <http://mnsz.nyud.hu>

SZAKIRODALOM

- Ekman, Paul 1992. An Argument for Basic Emotion. *Cognition and Emotion*, 196–200.
Ekman, Paul 1999. Basic Emotion. In.: T. Dalgleish – M. Power (eds.). *Handbook of Cognition and Emotion*. Sussex, U.K. John Wiley & Sons, Ltd. 45–60.
Ekman, Paul 2007/2011. *Leleplezett érzelmek*. Kelly Kiadó, Budapest.
Eysenck, Michael W. – Keane, Mark T. 2003. *Kognitív pszichológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
Fillmore, Charles J. 1982. Frame semantics. In: *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul, South Korea: Hanshin Publishing, 111–37.

- Geeraerts, Dirk 1997. *Diachronic Prototype Semantics: A Contribution to Historical Lexicology*. Clarendon Press, Oxford.
- Geeraerts, Dirk 2006. *Words and Other Wonders. Papers on Lexical and Semantic Topics*. Mouton de Gruyter, Berlin, New York.
- Geeraerts, Dirk 2010. *Theories of Lexical Semantics*. Oxford University Press, Oxford, New York, 239–66.
- Kövecses Zoltán 2000. *Metaphor and Emotion – Language, Culture and Body in Human Feeling*. Cambridge University Press, Cambridge, 1–19.
- Kövecses Zoltán 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Typotex Kiadó, Budapest.
- Lewandowska-Tomaszczyk, Barbara 2007. Polysemy, prototypes, and radial categories. In: Cuyckens Hubert – Geeraerts, Dirk (eds.): *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford University Press, Oxford, New York, 139–69.
- Neisser, Ulrich 1984. *Megismerés és valóság*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta Kiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2012. A poliszémia hálózatmodellje. *Nyelvtudományi Közlemények* 108: 287–344.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Rohrer, Tim 2007. Embodiment and Experientialism. In.: Cuyckens Hubert – Geeraerts, Dirk (eds.): *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford University Press, Oxford, New York, 56–78.
- Tuggy, David 1993. Ambiguity, polysemy and vagueness. In.: Geeraerts, Dirk – Dirven, René – R. Taylor, John (eds.): *Cognitive Linguistics – Basic Readings*. Mouton de Gruyter, Berlin, New York, 109–40.

Drávucz Fanni

PhD-hallgató

ELTE BTK

Nyelvtudományi Doktori Iskola

SUMMARY

Drávucz, Fanni

The function of networks of polysemy in the system of emotion concepts

The task of defining the relationships among emotion concepts and exploring their knowledge structure can be seen as an area of overlap between research in cognitive semantics and that in cognitive psychology. This paper aims at a cognitive semantic description of the knowledge structure that may be attributed to Ekman's 'basic emotions', with special emphasis on the function of networks of polysemy (Tolcsvai Nagy 2012, 2013, Cruse and Croft 2004, Geeraerts 1997) that can be assumed in the analysis of that group of concepts. Of the basic emotions, it is *joy* whose knowledge structure is analysed here. The analysis starts from the relevant entry (*öröm* 'joy') in *A Defining Dictionary of Hungarian*, and compares it to results of searches in the 'personal' subcorpus (region: Hungary) of the *Hungarian National Corpus*.

The systematisation of the information found in the dictionary is done by using scenarios known from cognitive semantics and frame semantics (Fillmore 1982, Neisser 1984, Eysenck and Keane 2003). This approach facilitates comparison with the concordance list, making it possible to describe the components of knowledge structure with respect to the occurrence in context of the given emotion concept, and the knowledge structure pertaining to the emotion concept at hand can be portioned out into several different scenarios. With the methodology we use, it becomes possible to investigate whether different scenarios are assigned to the various separate dictionary meanings in the case of a given concept. On that basis, the existence of several interrelated meanings can be assumed, with semantic links across them: a state of affairs that can be interpreted as a network of polysemy in view of the basic meaning associated to the shared concept.

Keywords: cognitive linguistics, semantics, polysemy, emotions, scenario